

REGION AT THE END OF THE XX - XXI CENTURY.

The article reveals peculiarities of transformation of the sectoral structure of the economy Ternopil region during the crisis. The analysis of changes in the individual, especially in industry and agriculture. Grounded future changes in the development of industries, given the current level of economic development, its current structure and resource potential.

Established that changes in the structure of the region appeared most in industry and agriculture, agriculture was the leading sector of the economy, and through this area of industrial and agricultural region was agricultural. Significantly reduced industrial output in machine building and light industry, slightly less – in food, construction materials. Crop increased positions in its structure the share of corn, soybean, canola, reduced – sugar beet and fodder beet and potatoes. Dramatically reduced the number of livestock in all areas.

Proved that more and more important in the production of gross national product gets the service sector. In the future, the industry, and agriculture, food processing, transportation and recreation will be the main structure of the economy in the Ternopil region.

Key words: sectoral structure of the economy, the transformation of the structure of agriculture, industry, services.

Рецензент: проф. Ішук С.І.

Надійшла 27.02.2015р.

УДК 911.3

Вікторія ЯВОРСЬКА, Катерина КОЛОМІЄЦЬ

ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СТРУКТУРІ ОДЕСЬКОЇ МІЖОБЛАСНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

У статті проаналізовано особливості формування міжрайонних територіальних систем розселення Миколаївщини. Виявлено фактори, завдяки яким існуючі територіальні системи розселення мають уповільнений розвиток. Надана характеристика урбаністичної структури населення, а також кількісних показників системи сільського розселення за міжрайонними системами розселення Миколаївської області. Проаналізована динаміка чисельності населення міжрайонних систем розселення, з якої видно, що найбільше зменшення населення відбулося у міжрайонних системах розселення, в основі яких лежить агропромисловий комплекс.

Ключові слова: регіональна система розселення, міжрайонні системи розселення, урбаністична структура, опорний каркас розселення.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день існуючі системи розселення мають безліч недоліків, серед яких незбалансований соціальний, економічний, екологічний розвиток населених пунктів та прилеглих територій; дуже помітна диспропорція у розвитку між великими містами, де сконцентровано населення та виробництво, та середніми і малими містами, не кажучи вже про селища і села з їх уповільненим економічним та соціальним життям. Віддалені від міста поселення відчувають відтік населення, тут скорочується кількість населених пунктів в результаті відмирання найбільш малих і найменше зручно розташованих. В приміських зонах, навпаки, чисельність населення стабілізується або в ряді випадків збільшується, що в свою чергу призводить до низки проблем.

Іншим суттєвим недоліком є ексцентричне територіальне розташування обласних центрів Одеської міжобласної (регіональної) системи розселення, яка складається з Одеської, Миколаївської та Херсонської областей. Як наслідок, у периферійних міжрайонних та районних системах розселення відчувається недостатній розвиток об'єктів соціально-культурного обслуговування населення прилеглих територій. Поза межами сильного впливу обласних центрів формується "суспільний" вакуум, який за-

міщується впливом інших центрів, перш за все, сусідніх регіонів. [8, с.215]. Характерним прикладом цього є периферійні північно-східні райони Одеської області – Савранський та Любашівський, які територіально тяжіють до Первомайської територіальної системи розселення або, наприклад, Казанківський район Миколаївщини тяжіє до Криворізької територіальної системи розселення.

Відсутність налагоджених транспортних зв'язків між населеними пунктами з незадовільною транспортною інфраструктурою, здебільшого це периферійні сільські місцевості, не дає змоги забезпечити створення для кожного громадянина (незалежно від місця його проживання) рівних умов доступності до закладів обслуговування населення – будь то адміністративні, оздоровчі, освітнянські та інші установи.

У 2002 році було прийнято Закон України "Про Генеральну схему планування території України"[2], в якому приділено увагу розселенню населення. Законом передбачається формування загальнодержавної, міжобласних, обласних, міжрайонних, районних і внутрішньорайонних систем розселення з метою їх удосконалення, а також забезпечення сталого розвитку населених пунктів. У зв'язку з цим, перед нами постало завдання проаналізувати

особливості формування і функціонування міжрайонних систем розселення Миколаївської обласної системи, як складової Одеської регіональної системи розселення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження регіональних систем розселення України зробили Є.І. Пітюренко, А.І. Доценко, В.І. Нудельман, О.Г. Топчієв, Г.Н. Рогожин, В.О. Джаман, М.О. Барановський, В.В. Яворська та інші. Проблема формування міжрайонних систем окремих регіонів України займалися Ю.Н. Палеа, Н.В. Заблотовська, Л.В. Заставецька, К.Ю. Сегіда. Питання збереження сільського розселення України досліджували М.В. Гладій, В.О. Рогожин, М.І. Фащевський та ін.

Матеріали та методи дослідження. В процесі наукового пошуку використані історико-географічний, порівняльний, статистично-порівняльний методи, а також матеріали Державного управління статистики.

Виклад основного матеріалу. Система розселення – це територіальна сукупність поселень різних рангів і типів, які активно взаємодіють між собою, мають інтенсивні зв'язки у вигляді трудових і побутових поїздок, переміщення товарів і послуг. [6, с.90]. Відповідно до багаторівневої організації суспільства розрізняють системи розселення від глобального й макрорегіональних до регіональних і локальних.

Територіальні системи розселення, будь то регіональні, чи міжрайонні, формуються під дією багатьох факторів, головним з яких є виробництво. Саме виробничими функціями – промисловістю, транспортом, будівництвом, сільським та лісовим господарством тощо, визначаються людність поселень, їх концентрація чи розосередженість по території, а вже сама величина населених пунктів, економіко-географічне положення, адміністративні функції впливають на концентрацію обслуговуючих закладів, їх набір і потужність. [1, с.87]

За останні два десятиріччя структура територіальних систем розселення в Україні дещо змінилася, інтенсивність розселенських зв'язків, особливо в системах низьких ієрархічних рівнів, знизилась внаслідок занепаду багатьох промислових підприємств та ліквідації соціальних установ, а отже і зони впливу міжрайонних центрів зменшились, а іноді і зовсім щезли. Як відмітила Л.Заставецька цей процес найбільше характерний для аграрних регіонів [3].

Ми погоджуємось з Джаманом В.О., що, саме міжрайонні системи розселення є основними ланками територіальної структури розсе-

лення в областях. [1, с.215] Від ступеня їх розвинутості й охопленості ними території області залежить рівень сформованості обласної системи розселення. Недостатньо розвинута мережа міжрайонних центрів в областях і слабкий розвиток їх міжрайонних функцій створюють значні відмінності в умовах життя населення.

На сьогоднішній же день для територіальної організації міжрайонних систем розселення характерний принцип нестрогого входження в суперсистему, тобто не вся поселенська мережа поділена міжрайонними системами розселення [4]. Генеральна схема планування передбачає, натомість, повне охоплення території області мережею міжрайонних центрів та зонами їх впливу.

Як правило, центрами міжрайонних систем розселення є середні міста обласного підпорядкування з мінімальною чисельністю населення 50 тис. осіб., а зони їх впливу – 150-200 тис. осіб. Але в Одеській регіональній системі розселення мережа міських поселень доволі рідка – 13 міських поселень разом із СМТ на 10 тис км², для порівняння – в Україні цей показник дорівнює 22 поселенням. Регіональна система міського розселення за станом на 2014 рік представлена 37 містами, серед яких переважають малі – 30 одиниць та 81 селищем міського типу (СМТ). До категорії середніх міст, які найчастіше і виконують функції центрів міжрайонних систем розселення відносяться всього чотири – Іллічівськ, Білгород-Дністровський, Ізмаїл та Первомайськ, перші два з яких знаходяться безпосередньо в межах впливу м. Одеси. Отже характерною рисою для регіону УП є те, що малі міста, такі як Котовськ, Арциз, Вознесенськ, Генічеськ виконують функції центрів міжрайонних систем розселення.

До складу розселенської мережі Миколаївської області входить 9 міст, у т.ч. 5 обласного підпорядкування, 17 селищ міського типу і 889 сільських населених пунктів, розташованих в 19 адміністративних районах області.

Переважає частина міських жителів Миколаївської області зосереджена в містах обласного підпорядкування – Миколаєві, Первомайську, Южноукраїнську, Вознесенську, Очаківі. В них проживає 82,2% всього міського населення обласного регіону, у т.ч. в м. Миколаєві – 62,2%. На долю решти чотирьох міст районного підпорядкування – Нова Одеса, Снігурівка, Новий Буг, Баштанка припадає 6,7% міських жителів Миколаївщини, а питома вага 17 селищ міського типу в загальній чисельності міського населення Миколаївщини становить

11,1%.

Серед міського розселення Миколаївської області переважають малі міста (7 із 9), одне місто середнього рангу людності – Первомайськ (66,7 тис. осіб.), обласний центр Миколаїв належить до категорії великих міст (494,9 тис. осіб.). Середня людність малих міст Ми-

колаївщини становила за станом на 2014 рік 20,7 тис. осіб., а селищ міського типу – 5,5 тис. осіб. Ці показники суттєво не відрізняються від середніх по Україні. Кількісні показники урбаністичної структури населення Миколаївської області представлені в табл. 1.

Таблиця 1.

Урбаністична структура населення Миколаївської області

Категорія міст	Число міських поселень	В % до підсумку	Населення в тис. осіб.	В % до підсумку
Великі міста (понад 100 тис. осіб)	1	3,8	494,9	62,3
Середні міста (50-100 тис. осіб)	1	3,8	66,7	8,4
Малі міста (до 50 тис. осіб)	7	27	144,7	18,2
СМТ	17	65,4	87,5	11,1
Разом	26	100	793,8	100

*Розраховано за даними Державного комітету статистики України. [5]

Як видно з наведених в табл. 1 даних лише на одне місто (Миколаїв) припадає 62,3% всього міського населення обласного регіону, а в малих містах і селищах міського типу, питома вага яких в урбаністичній структурі перевищує 92%, проживає лише 29,3% міських жителів Миколаївщини. Частка жителів середніх міст (вони представлені м. Первомайськом) становить 8,4%.

Таким чином, можна констатувати, що урбаністична структура населення Миколаївської області є неповною, "розірваною", з очевидним домінуванням в ній обласного центру (м. Миколаїв). Нерівномірне розподілення в урбаністичній структурі міст різних категорій людності, з переважанням малих міст та СМТ, на сучасному етапі її розвитку свідчать про те, що її варто віднести до таких, що формуються. В майбутньому такі міста як Вознесеньськ, Южноукраїнськ переростуть в категорію середніх, а Первомайськ – в категорію великих міст. Урбаністична структура буде трансформуватися в бік більшої її повноти, підвищення в ній ролі середніх міст, які в регіональному аспекті відіграють значну роль як в системах розселення, так і в формуванні системних зв'язків в господарському комплексі обласного регіону. За рівнем загального показника урбанізації Миколаївська область суттєво не відрізняється від середніх його значень по країні загалом (відповідно 68 і 69%). Вона поступається тільки таким індустріальним обласним регіонам як Дніпропетровський, Запорізький, Харківський, Луганський, Донецький.

Міжрайонні територіальні системи розсе-

лення формуються на основі певного міського центру. Найчастіше це напівсереднє або середнє за рангом людності місто, яке відіграє на певній території системоутворюючу роль і розповсюджує свій вплив (господарсько-економічний, культурно-побутовий, управлінський, розселенський і інші) на цілий ряд низових адміністративних районів, які до нього територіально прилягають. Такими системоутворюючими опорними центрами виступають Миколаїв, Первомайськ, Вознесеньськ.

Що стосується інших міст Миколаївської області, то треба зазначити, що вони не мають певної функціональної домінанти. Вони виступають як адміністративно-господарські і організаційні центри сільських адміністративних районів. В них зосереджені промислові підприємства, головним чином, з переробки сільськогосподарської сировини (Нова Одеса, Новий Буг, Баштанка), в м. Очакові, як портовому центрі, деякий розвиток набули морські галузі господарства, місто Снігурівка виділяється серед інших малих міст Миколаївщини як значний транспортний центр.

Серед 17 селищ міського типу Миколаївської області 10 виконують функції центрів сільських адміністративних районів. В народногосподарському комплексі вони не мають функціональної домінанти. В системах розселення виконують важливі організаційно-управлінські функції сільської місцевості. Деякі СМТ – Первомайське, Воскресеньське, Ольшанське є супутниками Миколаїва, Костянтинівка – перетворилась, в останій період, в супутник Южноукраїнська. В розселенні вони здебільшого відіграють роль центрів місцевих (низових)

систем розселення.

Сільські населені пункти в своїй переважачій більшості в народногосподарському комплексі області виконують сільськогосподарські функції. Лише деякі з них є дачними поселеннями, роз'їздами, залізничними станціями, курортно-оздоровчими центрами тощо.

До складу єдиної Миколаївської обласної системи розселення належить три міжрайонні – Миколаївська, Вознесенська, Первомайська, 19 районних, декілька десятків міжгосподарських і місцевих локальних систем (табл. 2).

Первомайська міжрайонна система розселення включає в себе чотири низових адміністративних райони – Первомайський, Врадіївський, Арбузинський, Кривоозерський. Загальна її площа становить 3,95 тис.км², а чисельність населення – 201,4 тис. осіб, на території Первомайської системи розселення розміщені 2 міста і 5 селищ міського типу, в яких проживає 134,2 тис. осіб, що становить 66% всіх мешканців системи, а це свідчить про досить високий рівень урбанізації цієї системи.

В єдиній системі розселення Первомайськ виконує одночасно дві функції – центра районної і центра Первомайської міжрайонної системи розселення. Це друге за людністю місто

Миколаївщини – 66,7 тис. осіб, належить до категорії середніх. В народногосподарському комплексі області воно виконує різноманітні функції – промислові, транспортні, адміністративно-управлінські, культурно-освітні, та інші. За указаними вище ознаками Первомайськ можна віднести з певною часткою умовності до типу міст, перехідних до поліфункціональних.

Відносно новий міський центр Миколаївщини – Южноукраїнськ одержав статус міста в 1987 р. За станом на 2014 рік чисельність його мешканців становить 40,4 тис.осіб. Це вузькоспеціалізоване місто – центр атомно-енергетичного комплексу. В системі розселення виконує роль агломерованого міста.

Первомайська міжрайонна система розселення характеризується досить високими показниками щільності населення. Загальна щільність населення в ній становить 51,0 осіб/км², що перевищує середні показники в цілому по області 47,5 осіб/км². Тут спостерігається і досить висока в області щільність сільського населення – 17 осіб/км², (при середніх значеннях по області – 15,2 осіб/км²) (табл. 3).

Таблиця 2

Міжрайонні системи розселення Миколаївської області

Системи розселення	Територія		Щільність населення, осіб/км ²	Чисельність населення, тис. осіб					
	км ²	% від області		Загальна	% від області	Міське	% від області	Сільське	% від області
Миколаївська МСР	10,5	42,8	70,8	744,2	63,7	562,9	70,9	181,2	48,4
Вознесенська МСР	6,2	25,2	24,3	150,5	12,8	66,0	8,3	84,5	22,6
Первомайська МСР	3,95	16,2	51,0	201,4	17,3	134,2	16,9	67,2	17,9
Північно-східні райони	3,9	15,8	18,5	72,3	6,2	30,6	3,9	41,7	11,1
Миколаївська обласна СР	24,58	100	47,5	1168,4	100	793,7	100	374,6	100

*Розраховано за даними Державного комітету статистики України. [5]

В межах території Первомайської МСР станом на 2014 рік налічувалось 140 сільських населених пунктів, в яких проживало 67,2 тис. осіб, або 17,9% від загальної чисельності сільського населення обласного регіону. Щільність сільських поселень в розрахунку на одиницю площі досить висока – на кожні 100 км², припадає 3,6 сільських поселень (по області в цілому – 3,6), але це значно нижчий показник за пересічноукраїнський (4,6). Сільські населені пункти хоча і розміщені один від другого на значній відстані – в середньому 5,3 км, але характеризуються відносно високою люд-

ністю, за виключенням Врадіївської районної системи розселення (267 осіб).

Так, якщо в середньому в одному сільському поселенні Миколаївщини проживає 421 особа, то в Первомайській міжрайонній системі на кожний сільський населений пункт припадає 480 осіб, або на 15% більше ніж пересічно по області (табл. 3). Це пов'язано як з більш сприятливими тут природно кліматичними умовами (зона лісостепу), так і деякими історико-географічними особливостями та умовами заселення і господарського освоєння цього краю. Важливо зазначити також, що з

цих районів, розміщених на значній відстані від морського узбережжя та обласного центру, в останні 30-40 років спостерігався менш інтенсивний, в порівнянні з іншими районами, міграційний відтік сільських жителів в міста, що сприяло збереженню тут більш-менш стабільного населення і підвищеної людності сільських населених пунктів.

Опорним каркасом розселення в Первомайській системі виступають міста Первомайськ і Южноукраїнськ, а також і селища міського типу – Криве Озеро, Врадіївка, Арбузинка, які одночасно є і центрами відповідних районних систем розселення. Селище міського

типу Підгородна є місцем дислокації жителів, які зайняті на об'єкті оборонного значення.

Вознесеньська міжрайонна система розселення охоплює територію п'яти адміністративних районів – Вознесенського, Братського, Доманівського, Єланецького та Веселинівського з загальною площею 6,2 тис. км². Очолює міжрайонну і однойменну районну системи розселення місто Вознесенськ (за людністю – 36,2 тис. осіб.). Воно виконує промислові, транспортні, адміністративно-управлінські функції. Також на території системи розміщені шість селищ міського типу з сумарною кількістю населення в 29,8 тис. осіб.

Таблиця 3.

Кількісні показники системи сільського розселення за міжрайонними системами розселення Миколаївської області (на 01.01.2014)

Системи розселення	Чисельність населення, тис. осіб.	Щільність сільського населення, осіб./км ²	Число сільських поселень	Людність одного населеного пункту, осіб.	Щільність сільського розселення, кількість поселень на 100 км ²	Щільність розселення, середня відстань між поселеннями в км.
Первомайська СМР	67,2	17,0	140	480	3,6	5,4
Вознесенська СМР	84,5	13,6	252	335	4,1	4,9
Миколаївська СМР	181,2	17,8	330	549	3,3	5,7
Північно-східні райони	41,7	12,3	167	249	4,4	4,6
Миколаївська обласна СР	374,6	15,2	889	421	3,6	5,2

*Розраховано за даними Державного комітету статистики України. [5]

На території системи проживає 150,5 тис. Осіб, у тому числі 66,0 тис. осіб міського населення (44% від загальної кількості населення Вознесенської МСР) і 84,5 тис. осіб, які мешкають в сільській місцевості. На відміну від інших міжрайонних систем розселення Миколаївщини, тут відносно невелика щільність населення – всього 24,3 осіб/км², у тому числі – сільське – 13,6 осіб/км², (це найнижчі показники серед всіх систем). Сільські населені пункти мають низькі показники людності – у середньому 335 осіб на одне сільське поселення, хоча їх мережа в розрахунку на кожні 100 км² найвища в області – 4,1 сільських поселень. Переважають малі і середні за рангом людності поселення, розташовані одне від другого в середньому на відстані 4,9 км.

Сільське населення Вознесенської міжрайонної системи в останній період характеризується в демографічному відношенні значними показниками депопуляції, смертність в окремих районах перевищує народжуваність в 2 рази (в розрахунку на 1000 осіб), в демографічній структурі населення занадто висока питома вага осіб пенсійного віку. В цих районах за останні 25 років загальна чисельність

сільського населення скоротилась майже на 20 тис. осіб і в перспективі суттєвого покращення тут демографічної ситуації не варто чекати.

Чисельність населення міста Вознесенськ в останні чверть століття невинно скорочується, так само, як і селища міського типу, що входять до Вознесенської системи розселення. Несприятлива демографічна обстановка, кризові явища економіки, відсутність бюджетного фінансування привели до "застійних" явищ в розвитку міських і сільських поселень в Вознесенській системі, до значного занепаду соціальної сфери і розвитку господарських комплексів.

Миколаївська міжрайонна система розселення складається з 7 районів – Миколаївського, Жовтневого, Очаківського, Березанського, Новоодеського, Баштанського і Снігурівського. Площа системи – 10,7 тис км².

В межах цієї системи проживає (разом з Миколаєвом) 744,2 тис. осіб, у т.ч. 562,9 тис. осіб міського населення, тобто 70,9% від всього міського населення області. В систему входить 5 міст і 4 селища міського типу. Обласний центр Миколаїв очолює обласну систему розселення, а також виконує роль опорного

центру Миколаївської міжрайонної системи розселення. В господарському комплексі Миколаїв виконує різноманітні функції – промислові, портово-промислові, транспортні, адміністративно-управлінські, наукові, функції культурно-освітнього, торговельно-побутового характеру.

Одночасно на базі Миколаєва формується **міська агломерація**, до складу якої входять 6 міських поселень і 139 сільських населених пунктів Жовтневого, Миколаївського, Новоодеського, Очаківського районів. В межах агломерації проживає 643,1 тис. осіб, населення, що становить 54,8% від всієї чисельності населення обласного регіону. Миколаївська міська агломерація належить до типу великих, моноцентричних, слаборозвинених. В межах Миколаївської міської агломерації формується досить потужна промислова агломерація з промислово-портовими функціями загальнонаціонального і міжнародного значення.

На думку Парасюка І.Л., у регіоні Українського Причорномор'я можна прогнозувати з високою вірогідністю утворення Миколаївсько-Херсонської конурбації. Такий висновок дозволяє зробити аналіз динаміки маятникової міграції між мешканцями прилеглих приміських населених пунктів, що розташовані у 30-40-кілометровій зоні навколо цих міст. [7, с. 9] Миколаїв та Херсон, відстань між межами яких не перевищує 60 км, є "найбільш прилеглими" обласними центрами в Україні, а отже відзначаються суттєвою економічною взаємодією.

Важливе значення для встановлення границь територіальних систем розселення має визначення розмежовуючої лінії зон демографічного впливу двох міст-центрів.

$$R_{XB} = \frac{R_{AB}}{1 + \sqrt{\frac{H_A}{H_B}}}, \quad (1)$$

де R_{XB} – відстань від центру В до розмежовуючої лінії між зонами впливу двох сусідніх центрів; R_{AB} – відстань між ними; H_A і H_B – людність цих центрів. [1, с. 28]

Для таких міст як Миколаїв та Херсон, розмежовуюча лінія між зонами їхнього впливу проходить на відстані 31,2 км від цих населених пунктів, які розташовані один від одного на відстані 69 км. Границя між Одеською та Миколаївською територіальними системами розселення проходить на відстані 91 км від Одеси. Відстань між цими двома містами дорівнює 132 км.

Сільське населення Миколаївської МСР перевищує 181,2 тис. осіб, це лише 24% від населення цієї МСР. Щільність сільського насе-

лення перевищує середні значення по області (відповідно 17,8 і 15,2 осіб/км²). Сільська розселенська мережа рідка. В середньому на 100 км² припадає лише 3,3 сільських поселення (найменший показник в області), а середня відстань між сільськими населеними пунктами досягає майже 6 км. Сільські населені пункти тут досить великі, середня їх людність становить 549 осіб (середні по області – 421 осіб). В останню чверть століття сільське населення приміських районів збільшувало свою чисельність за рахунок міграційних притоків з інших районів області. Це вплинуло і на факт значного збільшення середньої людності сільських поселень. Але треба зазначити, що в останні 10 років демографічна ситуація і в приміській системі розселення Миколаївщини суттєво погіршилось, і тут як і в інших районах спостерігається природне зниження (депопуляція) населення.

В обласній системі розселення три адміністративні райони – Новобузький, Казанківський і Березнегуватський виступають як автономні локальні районні системи розселення. Тут, в нівнічно-східній частині Миколаївської області, ще не сформувалась міжрайонна система розселення з причин відсутності більш-менш великого опорного центру, який би взяв на себе системо утворюючу роль для цих районів.

На території північно-східних районів проживає 72,3 тис. осіб, у т.ч. 30,6 тис. осіб міського населення та 41,7 тис. осіб сільського. Щільність населення складає 18,5 осіб/км², щільність сільського населення – 12,3 осіб/км². Розселенська сітка сільських поселень тут досить щільна (4,4 поселень на 100 км²), але людність сільських населених пунктів невелика – в середньому становить 249 осіб, тобто найменша серед всіх систем розселення.

Треба зауважити, що райони знаходяться на периферії області, а до опорних центрів міжрайонного розселення – Вознесенська, Первомайська або Миколаєва треба подолати відстань в середньому від 80 до 120 км. Згідно Закону України "Про Генеральну схему планування території України", головна мета удосконалення розселення полягає у створенні містобудівних умов для забезпечення рівнодоступності кожного громадянина (незалежно від місця його проживання) до всіх видів культурних послуг та інших ресурсів, необхідних для досягнення гідного життєвого рівня. Рівнодоступність полягає у тому числі і у зменшенні часу, який потрібно затратити громадянину для отримання тих, чи інших послуг. При формуванні міжрайонних систем розселення слід враховувати 1,5-годинну доступність населен-

ня до комплексу всіх установ обслуговування.

Отже вважаємо, що на базі нівнічно-східних районів доцільно було би сприяти формуванню **Новобузької міжрайонної системи розселення** із центром у м. Новий Буг. Місто Новий Буг налічує 15,6 тис. мешканців і виконує агропромислові (консервний завод, хлібокомбінат, промисловість нерудних будівельних матеріалів), освітянські (Новобузький коледж Миколаївського державного аграрного університету, Новобузький педагогічний коледж), адміністративні, побутові та транспортні функції (населений пункт розташований на перехресті автомобільної дороги державного значення Н-11 Дніпропетровськ-Миколаїв та автошляха територіального значення Р-55).

Що стосується динаміки чисельності населення Миколаївського субрегіону, то як видно

з таблиці (табл. 4) за останні двадцять п'ять років чисельність населення, як сільського, так і міського, невинно зменшується. Причому таке становище характерне для усіх міжрайонних систем розселення. Трохи краща ситуація у Миколаївській МСР. Така ситуація – результат зниження показників природного приросту населення і, передусім, народжуваності. Нажаль, демографічна ситуація, яка склалася на сьогодні в Миколаївщині, свідчить про неможливість в найближчий період очікувати позитивних змін в загальній динаміці населення. Адже для її стабілізації потрібна розробка демографічної політики, яка б відповідала стратегічним цілям регіонального розвитку і враховувала би елементи, притаманні конкретному регіону. [9, с. 316]

Таблиця 4.

Динаміка чисельності населення Миколаївської області (тис. осіб)

	Населення	1990	2001	2011	2012	2013	2014	1990/2014, %
Миколаївська МСР	Загальне	811,7	788,8	751,5	748,5	746,6	744,2	91,6
	Сільське	207,8	198,8	183,8	182,9	182,1	181,2	87,2
	Міське	603,8	590,0	567,7	565,6	564,5	562,9	93,2
Вознесенська МСР	Загальне	187,8	174,0	153,8	152,7	151,7	150,5	80,1
	Сільське	107,1	97,5	86,2	85,7	85,2	84,5	78,9
	Міське	80,7	76,5	67,6	67,0	67,2	66,0	81,8
Первомайська МСР	Загальне	242,0	219,8	204,2	203,4	202,6	201,4	83,2
	Сільське	87,4	80,0	69,3	68,7	67,9	67,2	76,9
	Міське	154,6	139,8	134,9	134,7	134,7	134,2	86,8
Північно-східні райони	Загальне	88,5	82,0	73,8	73,6	72,7	72,3	81,4
	Сільське	53,7	49,6	43,2	42,8	42,2	41,7	77,6
	Міське	34,8	32,4	30,6	30,8	30,5	30,6	87,9
Миколаївська обласна СР	Загальне	1330,0	1264,6	1183,3	1178,2	1173,6	1168,4	87,8
	Сільське	456,0	425,9	382,5	380,1	377,4	374,6	82,1
	Міське	874,0	838,8	800,8	798,1	796,1	793,7	90,8

*Розраховано за даними Державного комітету статистики України [5]

Висновки. Найбільша як за площею, так і за чисельністю населення міжрайонна система розселення сформувалась навколо Миколаєва – центра притягання економічної, суспільно-політичної, наукової і культурної активності. На другому місті знаходиться Первомайська система розселення, яка сформувалась теж завдяки крупному промисловому центру м. Первомайську та енергетичному вузлу м. Южноукраїнську. В той час інші міжрайонні системи – Вознесенська та Північно-східні райони, в основі яких лежить агропромисловий комплекс, характеризується порівняно з попередніми дещо гіршими показниками. Враховуючи

ексцентричне територіальне розташування обласного центру, та віддаленість інших центрів міжрайонного розселення, для забезпечення 1,5-годининої доступності населення, як то передбачено [2], до комплексу установ снізодичного, стандартного і, частково, спеціалізованого обслуговування, доцільно сформувати Новобузьку МСР. Оскільки малі міста та СМТ, які у більшості випадків очолюють міжрайонні і районні системи розселення, у сучасних умовах не можуть задовольнити соціальні вимоги громадян, їх розвитку потрібно приділяти більшу увагу.

Література:

1. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / В.О. Джаман. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
2. Закон України "Про генеральну схему планування території України" від 07.02.2002 № 3059-III. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>.
3. Заставецька Л. Основні риси трансформації районних систем розселення в сучасних умовах / Л. Заставецька // Часопис соціально-економічної географії. Харків. – 2013. – Вип. 14. – С. 46-50.
4. Заставецька Л. Сучасна геопросторова організація обласних систем України. / Л. Заставецька // Наукові записки

- ТНПУ. Серія: географія, Тернопіль, 2013. – Вип. 2 – С. 61-68.
5. Державний комітет статистики України. Чисельність населення в областях України, за даними 1 січня 2014 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
 6. *Топчієв О. Г.* Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навчальний посібник / О. Г. Топчієв, В. А. Хомутов, І. І. Кондратюк; [та ін.]; за заг. ред.: О. Г. Топчієва; ОНУ ім. І.І.Мечникова. – Одеса: Астропринт, 2012. – 332 с
 7. Територіальний розвиток в Україні: розвиток агломерацій та субрегіонів. Посібник / В.р. Агентство США з міжнар. розвитку (USAID). – К., б. в., 2012. – 188 с.
 8. *Топчієв О.Г.* Планування територій [Текст]: навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова. – Херсон: Грін Д. С., 2014. – 268 с.
 9. *Яворська В.В.* Регіональні геодемографічні процеси в Україні. [монографія] / В.В. Яворська. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – 384 с.

References:

1. *Dzhaman V.O.* Regional'ni systemy rozselennja: demografichni aspekty / V.O. Dzhaman. – Chernivci: Ruta, 2003. – 392 s.
2. *Zakon Ukrainy "Pro general'nu shemu planuvannja terytorii Ukrainy"* vid 07.02.2002 № 3059-III. [Elektronnyj resurs] – Rezhyim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>.
3. *Zastavec'ka L.* Osnovni rysy transformacii' rajonnyh system rozselennja v suchasnyh umovah / L. Zastavec'ka // Chasopys social'no-ekonomichnoi' geografii'. Harkiv. – 2013. – Vyp. 14. – S. 46-50.
4. *Zastavec'ka L.* Suchasna geoprositorova organizacija oblasnyh system Ukrainy. / L. Zastavec'ka // Naukovi zapysky TNPU. Serija: geografija, Ternopil', 2013. – Vyp. 2 – S. 61-68.
5. *Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy.* Chysel'nist' naselennja v oblastjah Ukrainy, za danymy 1 sichnja 2014 roku. [Elektronnyj resurs] – Rezhyim dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. *Topchijev O. G.* Odes'kyj region: peredumovy formuvannja, struktura ta terytorial'na organizacija gospodarstva: navchal'nyj posibnyk / O. G. Topchijev, V. A. Homutov, I. I. Kondratjuk; [ta in.]; za zag. red.: O. G. Topchijeva; ONU im. I.I.Mechnykova. – Odessa: Astroprynt, 2012. – 332 s
7. *Terytorial'nyj rozvytok v Ukraini:* rozvytok aglomeracij ta subregioniv. Posibnyk / V.r. Agentstvo SShA z mizhnar. rozvytku (USAID). – K., b. v., 2012. – 188 s.
8. *Topchijev O.G.* Planuvannja terytorij [Tekst]: navch. posib. / O. G. Topchijev, D. S. Mal'chikova. – Herson: Grin' D. S., 2014. – 268 s.
9. *Javors'ka V.V.* Regional'ni geodemografichni procesy v Ukraini. [monografija] / V.V. Javors'ka. – Kam'janec'-Podil's'kyj: Aksioma, 2013. – 384 s.

Резюме:

Виктория Яворская, Екатерина Коломиец. ФОРМИРОВАНИЙ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ СИСТЕМ РАССЕЛЕНИЯ НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ В СТРУКТУРЕ ОДЕССКОЙ МЕЖОБЛАСТНОЙ СИСТЕМЫ РАССЕЛЕНИЯ.

Статья посвящена вопросам формирования межрайонных территориальных систем расселения Николаевской области. В 2002 году был принят Закона Украины "Про Генеральную схему планирования территории Украины", одной из задач которого является обеспечение для каждого гражданина (независимо от места его проживания) равных условий доступности учреждений обслуживания населения – административных, культурных, оздоровительных, образовательных и др. Кроме того, Законом предусматривалось формирование систем расселения различного ранга. В связи с чем перед нами возникла задача проанализировать особенности формирования межрайонных систем расселения. Было установлено, что на территории Николаевской области, состоящей из 19 административных районов, устойчивые внутрисистемные связи сложились внутри Первомайской, Вознесенской и Николаевской межрайонных систем расселения. На основе еще 3 периферийных районов северо-востока области предложено сформировать Новобутскую межобластную систему расселения. В статье дана характеристика количественных показателей сельского расселения каждой из перечисленных МСР. Установлено, что Николаевская МСР, опорным центром которой выступает областной центр с развитой промышленностью г. Николаев, является самой большой как по площади, так и по количеству населения, к тому же обладает наилучшими показателями в динамике населения. В то время как МСР, основанные на агропромышленном комплексе, имеют худшие показатели. В целом все МСР Николаевской области характеризуются уменьшением количества населения. Чтобы стабилизировать демографическую ситуацию и улучшить социально-экономические условия, необходимо разработать демографическую политику, которая бы отвечала стратегическим целям регионального развития и учитывала бы элементы, характерные для каждого конкретного региона.

Ключевые слова: региональная система расселения, межрайонные системы расселения, урбанистическая структура, опорный каркас расселения.

Summary:

V.V. Yavorskaya, K.V. Kolomiyets FORMATION OF TERRITORIAL SETTLEMENT SYSTEMS OF NYKOLAIEV REGION IN THE STRUCTURE OF ODESSA INTERREGIONAL SETTLEMENT SYSTEM.

The article deals with the problems of formation of inter-territorial settlement systems of Nikolaev region. In 2002 was issued the Law of Ukraine "General scheme of planning area of Ukraine", one of whose tasks is to ensure that each citizen (regardless of his place of residence) obtain equal conditions of availability of public service institutions - administrative, cultural, recreational, educational, and others. In addition, the law provides for the formation of settlement systems of different rank. In this connection, we face to the problem to analyze of features of formation of inter-settlement systems. It was found that in the territory of Nikolaev region, consisting of 19 administrative districts,

stable intra-connection formed inside Pervomaysk, Voznesensk and Nikolaev inter-territorial settlement systems. It was proposed to create new Noviy Bug inter-territorial system of settlement which is based on 3 north-east peripheral areas of the Nikolaev region. The paper presents the characteristics of quantitative indicators of rural settlement of each of inter-territorial system. It was found that Nikolaev inter-territorial system is the largest both in terms of area and population, also has the best record in population dynamics. While inter-territorial settlement systems based on agriculture, have the worst results. In general, all inter-territorial settlement systems of Nikolaev region are characterized by a decrease in population. To stabilize the demographic situation and seize the socio-economic conditions, it is necessary to develop a population policy that would meet the strategic objectives of regional development and would take into account elements specific to each particular region.

Keywords: regional area, settlement system, urban structure, inter-territorial settlement systems, reference frame moving.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 13.02.2015р.

УДК 911.3:33 (477.81)

Мирослава ВЛАХ, Ірина ВАНДА

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНСЬКОГО РОЗТОЧЧЯ: СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Розкрито загальні особливості сучасної організаційно-правової структури сільського господарства Українського Розточчя, що відзначається високою часткою особистих господарств населення у загальній кількості суб'єктів агрогосподарювання, у загальній площі сільськогосподарських угідь, у т. ч. ріллі, у поголів'ї ВРХ і свиней, а також у виробництві продукції рослинництва. Розвиток великотоварного тваринництва пов'язаний зі спеціалізованими сільськогосподарськими підприємствами і фермерськими господарствами. Організаційно-правова трансформація сільського господарства Українського Розточчя має відбуватися шляхом підвищення ефективності особистих господарств населення, створення кооперативів з виробництва, обслуговування і збуту продукції, поліпшення науково-консалтингового забезпечення.

Ключові слова: сільське господарство, організаційно-правові форми агрогосподарювання, особисті господарства населення, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства.

Постановка проблеми. Розвиток останніми роками різних організаційно-правових форм провадження сільського господарства, що зумовило багатоукладність в аграрному секторі України, потребує розв'язання проблеми підвищення ефективності їхнього функціонування на основі повнішого використання потенціалу кожної із господарських форм. Особливо актуальні в цьому контексті суспільно-географічні дослідження на регіональному рівні, оскільки вони дають змогу враховувати конкретні особливості природно- і суспільно-географічних умов території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика дослідження організаційно-правових форм сільського господарства висвітлюється переважно в економічній літературі, зокрема щодо питань ефективності, рентабельності функціонування, напрямків трансформування в ринково-конкурентних умовах [2, 3, 4, 6]. У науковій літературі з тематики дослідження [1, 9] меншою мірою висвітлені питання, присвячені порівнянню організаційних агрогосподарських структур конкретних регіонів, у т. ч. з погляду їхньої геопросторової організації.

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення особливостей розвитку і геопросторового розміщення головних організаційних форм сільського господарства Розточчя – специфічного природного і соціально-

економічного регіону України. Для реалізації цієї мети необхідно дослідити динаміку загальної кількості суб'єктів господарювання, їхнє співвідношення за показниками обсягу і структури землекористування, виробленої валової продукції. Інформаційною основою проведеного дослідження слугують статистичні матеріали Головного управління статистики у Львівській області.

Виклад основного матеріалу. Розточчя – вузьке горбогірне пасмо, розташоване у транскордонному регіоні України і Польщі, що простягається з північного заходу від м. Білгорая на південний схід до м. Львова, не утворюючи суцільної височини. Українська частина Розточчя має площу 960 км² (31% усього Розточчя), і знаходиться в межах Яворівського та Жовківського районів Львівської області.

Сучасна структура господарства Українського Розточчя (за вартістю реалізованої продукції, робіт, послуг) визначається як індустріально-аграрна: промисловість – 43%, сільське та лісове господарство – 24%, роздрібний товарообіг – 24%. Проте є суттєві відмінності між адміністративними районами: Жовківщина має аграрно-індустріальну спеціалізацію (сільське господарство – 33%, промисловість – 26%), Яворівщина – індустріально-аграрну (сільське господарство – 17%, промисловість – 55%). Особливістю регіону є поєднання промисло-